

MARINA ČUBRIĆ

Sinonimija u učeničkim tekstovima

(ili: Kako što bolje reći)

Sinonimija se u srednjoškolskim i osnovnoškolskim programima i udžbenicima definira kao leksičko-semantički odnos u kojemu za jedno značenje postoje dva ili više izraza. No, kako se jezik kao sustav protivi nepotrebnom udvajanju (*dupliciranju* – evo sinonimije!) riječi za isti sadržaj, teško je naći dvije riječi koje imaju potpuno isto značenje. Antun Barac rekao je da „onaj tko osjeća svoj jezik ne pozna sinonima“. Ta je tvrdnja u skladu s uvodnom rečenicom *Rječnika sinonima hrvatskoga jezika* Ljiljane Šarić i Wiebke Wittschen u kojoj autorice kažu da je mišljenje o nepostojanju pravih sinonima u jeziku utemeljeno i da se s njim slažu. Dodatno naglašuju da su sinonimi riječi bliskoga, a ne nužno istoga značenja.

U školskoj se praksi učenike poučava da se sinonimi dijele na istoznačne i bliskoznačne. Obje se vrste jasno oprimjeruju. Pritom se naglašuje da je potpuna istoznačnost vrlo rijetka i uglavnom ograničena na nazivlje ili na odnos *hrvatska riječ – strana riječ*, a ni tad nije uvijek riječ o istoznačnosti. Učenike se upozorava i na to da npr. u primjeru *početak – start* nije riječ o istoznačnicama nego o bliskoznačnicama jer te riječi nisu zamjenjive u svim kontekstima (npr. u rečenici *Na startu se pojavilo 50 trkača*, riječ *start* ne može se zamijeniti riječju *početak*) te da se riječ stranoga podrijetla često ne može automatski zamijeniti hrvatskom riječju jer su im samo neka, a ne sva, značenja ista. Bliskoznačnice su mnogo češće: *greška – mana – nedostatak – anomalija; izlet – ekskurzija – putovanje – piknik; plakati – suziti – jecati*. Za opće, školsko poznavanje sinonimije to je dovoljno i ne treba ulaziti u dodatne podjele i lingvističke probleme povezane sa sinonimijom. Međutim, učenicima svakako treba približiti praktičnu stranu sinonimije, njezine prednosti, ali i zamke.

Sinonimni odnos u pravilu ovisi o kontekstu i često se potvrda sinonimnosti traži upravo u njemu. S tom značajkom sinonima učenici se često susreću, a da ni ne znaju da je riječ o sinonimiji, i to onda kad se ne mogu sjetiti riječi koja bi najbolje označila sadržaj koji im je na pameti ili imaju u vidu neku riječ, ali osjećaju da ona ne označuje baš ono što žele kazati. Dobro poznavanje značenja riječi i razlikovanje značenjskih nijansa važno je i u govoru i u pisanju. Sinonimi mogu biti korisni u izražavanju, ali za valjanu uporabu sinonima važno je dobro poznavanje značenja riječi, kolokacijskih odnosa i pravila koja vrijede za pojedini funkcionalni stil.

Mnoga pitanja povezana s uporabom sinonima mogu mučiti učenike: Kako što reći drukčije? Kojim bi se riječima željeni sadržaj mogao najbolje izraziti? Kako što reći preciznije? Kako što reći prikladnije? Kako

izbjeci ponavljanja? Koje nam riječi stoje na raspolaganju za izražavanje određenoga sadržaja?

Da bismo oprimirali navedeno, analizirat ćemo moguće odgovore na ova pitanja:

Koja rečenica po vašemu mišljenju najbolje opisuje Maru iz komedije *Dundo Maroje*?

Maro je bio rastrošan.

Maro je bio rasipan.

Maro je bio razmetan.

Maro je bio neekonomičan.

Maro je bio neskrban.

Kako biste opisali osjećaje Ivica Kičmanovića kad shvati tko je Laura?

Ivica se osjeća nasamareno.

Ivica se osjeća iskorišteno.

Ivica se osjeća izrabljeno.

Ivica se osjeća razočarano.

Ivica se osjeća obmanuto.

Nedvojbeno je da i u jednome i u drugome primjeru svaka rečenica sadržava dio istine o liku. Također, svaka rečenica govori nešto drugo o njegovu karakteru i osjećajima. Maru iz komedije *Dundo Maroje* najčešće se opisuje atributom *razmetni*, i to prema naslovu parabole iz *Lukina evanđelja* jer je u njoj riječ o takvu (Marinu) tipu ponašanja. Zastarjeli pridjev *razmetan* osim lošega gospodarenja novcem uključuje i hvalisavost i bahatost. Učenicima je poznat i iz Gundulićeve poeme *Suze sina razmetnoga*. Taj pridjev, koji nije dijelom njihova aktivnoga leksika, najčešće će osjetiti veoma pogodnim za izražavanje Marove temeljne osobine. U suvremenome jeziku taj pridjev glasi *razmetljiv*, a razmetati se može i znanjem, i podrijetlom, i bogatstvom, i novcem. Blisko značenje imaju i riječi *rasipan* i *rastrošan* u kojima se ne ističe hvalisavost i bahatost te imaju značenje 'koji mnogo i rado troši, koji ne pazi na novac'. Riječ *neekonomičan* u pravilu se povezuje s neživim (*neekonomična djelatnost*, *neekonomičan automobil*, *neekonomičan sustav*), a *neskrban* je tko se ne skrbi/brine o komu ili čemu ili za koga ili što, dakle tko komu ili čemu ne posvećuje trud i vrijeme i/ili se za koga ne brine u financijskome smislu (*neskrbna majka*, *neskrban otac obitelji*). Nijedna od ponuđenih riječi, osim riječi *neekonomičan*, koja se u pravilu ne upotrebljava uz imenice kojima se označuje što živo, nije netočna, svaka pokazuje što onaj koji piše misli o liku.

U dvojbi koju je riječ najbolje odabrati da bi što preciznije izrekli ono što žele izreći, učenicima mogu pomoći jednojezični hrvatski rječnici i svakako bi ih trebalo poticati da se njima služe. U *Školskome rječniku hrvatskoga jezika* (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Školska knjiga 2012.) pronaći će i podatke o sinonimima i antonimima natuknice, što će im dodatno pomoći u razumijevanju značenjskih odnosa među riječima.

rásipan *prid.* koji rado i mnogo troši, koji ne pazi na novac [*~ mladić*]; *sin.* rastrošan; *ant.* škrt

rástrošan *prid* koji rado i mnogo troši, koji ne pazi na novac [*~ mladić*]; *sin.* rasipan; *ant.* škrt

rázmetan *prid.* *zast. v.* razmetljiv

ràzmetati se *gl. nesvrš. povr.* < 1. praviti se važnim [*~ znanjem*] 2. pokazivati bogatstvo ili moć [*~ novcem*]

razmètljiv *prid.* koji se razmeće; *sin.* razmetan *zast.*

ekonòmičan *prid.* koji malo troši

skřbiti se *gl. nesvrš. povr.* 1. posvećivati pažnju, vrijeme ili trud komu ili čemu [*~ o djetetu*]; *sin.* brinuti se 2. omogućivati da tko ima dovoljno sredstava za život [*~ za obitelj*]

(iz Školskoga rječnika hrvatskoga jezika; izostavljen je gramatički blok)

Na isti način možemo analizirati i primjere koji se odnose na Ivicu Kičmanovića. I tu rječnik može učenicima pomoći da razbistre ono što najčešće i intuitivno osjećaju, a u navedenom primjeru i dati priliku nastavniku da ponovi nešto jezičnoga gradiva te ih upozori da će glagolski pridjev često morati potražiti pod glagolskom natuknicom:

razočárati *gl. svrš. prijel.* 1. prouzročiti da u kakvu odnosu druga strana prestane vjerovati u koga [*~ najboljega prijatelja*]; *sin.* iznevjeriti 2. ne ispuniti čija očekivanja [*Film je razočarao gledatelje.*; *~ navijače*]

• **razočárati se** <*povr.*> prevariti se u očekivanjima, izgubiti nadu jer se očekivanja nisu ostvarila [*~ se čijim znanjem*; *~ se kazališnom predstavom*]; *ant.* ushititi se *v. pod* ushititi;

Vidski parnjak: razočaravati

obmánuti *gl. nesvrš. prijel.* prijevarom ili lažuci dovesti koga u zabludu [*~ kupce*]; *sin.* izigrati, nasamariti, prevariti, zaribati *pren., razg.*; **vidski parnjak:** obmanjivati

iskòristiti *gl. svrš. prijel.* 1. izvući iz čega vrijednost ili korist [*~ Sunčevu energiju*]; *sin.* (eksploatirati) 2. upotrijebiti kakvu okolnost u svoju korist [*~ dobru priliku*]; *ant.* propustiti, upropastiti 3. upotrijebiti koga za vlastitu korist [*~ prijatelja*]; *sin.* (eksploatirati), izrabiti

Vidski parnjaci: iskorišćivati, iskorištavati

izrábiti *gl. svrš. prijel.* upotrijebiti koga za vlastitu korist [*~ prijatelja*]; *sin.* (eksploatirati), iskoristiti; **vidski parnjak:** izrabljivati

nasamáriti *gl. nesvrš. prijel.* prijevarom ili lažuci dovesti koga u zabludu [*~ kupce*]; *sin.* izigrati, obmanuti, prevariti, zaribati *pren., razg.*; **vidski parnjak:** obmanjivati

(iz Školskoga rječnika hrvatskoga jezika)

Iz rječničkih definicija vidimo da su u bližemu sinonimnom odnosu riječi *obmanuto* i *nasamareno*, koje podrazumijevaju svjesnu radnju kojom je tko doveden u zabludu, no iako imaju istu denotativnu vrijednost riječ *nasamariti* uglavnom se upotrebljava da bi označila obmanu kojoj je cilj koga' ismijati pa stoga odgovor *Ivica se osjećao nasamareno*. nije najprikladniji. Riječ *razočarano* ne uključuje nužno takvu radnju, razočarati se tko može i na temelju vlastitih očekivanja koja ne moraju biti posljedica čijih nastojanja da osobu dovede u zabludu. Netko može biti razočaran jer ga je tko obmanuo/nasamario, ali i iz niza drugih razloga, npr. jer nije dobio ono čemu se nadao. Dakle, sva ta tri predložena odgovora mogu se smatrati dobrima.

Odabir riječi *iskorišteno* ili *izrabljeno* nije prikladan za opis Ivičinih osjećaja. One podrazumijevaju da je netko na račun iskorištenoga ili izrabljenoga ostvario kakvu prednost, korist ili dobitak.

Dakle, kad navedeno povežemo s Ivičinim pismom Lauri, najtočnije bi bilo reći da se Ivica osjećao razočarano ili obmanuto.

Iz Ivičina pisma Lauri

Lauro! Što je djelovalo da se nas dvoje sastalo u životu? Puki slučaj. Zar da mi jedno drugomu imademo nešto spočitavati? Kajati se? Žaliti štogod? Pregarati? Ništa! Ništa! Ništa! U nirvani, u praznini bez kraja i konca, sretosmo se kao dva zabludjela zvuka u pustoši, kojeno je porodila jeka, možda od žarkoga udarca slučajno letećeg ata po pustari; možda jeka od usklika kakva beduinskog junaka ili derviša štono se udaljio i zalutao od svoje karavane... Na: vi ste, zabludjela i iskvarena grešnica, unišli u Mecenin dom kano trgovkinja sa svojom vlastitom ljepotom i dražestima – a mene ste ondje našli koga već iskvariše istrjavši me iz nevine i slatke seljačke kolijevke i od čistih majčinih grudi... Vi ste biliiskusni i lukavi – kako i ne, u vašem staležu i zanimanju? Ja sam vam se svidio, i vi zaželjeste moje mladosti koja se već bijaše pretočila iz djetinjstva u mladića, a vi je zatekoste u naponu i najljepšoj raspupalosti momačke svježosti i duševne zanesenosti... Vaše pripovijetice o tobože nesretnom vašem postanku i životu bijahu valjada gole izmišljotine ili vješto ishitrene te izbrušene poluistine, samo da moju mladost začarate, obmanete i privučete k sebi... A ja? Lako li me bijaše pritegnuti u te zlačane paukove mrežice, gdje stadoh udisavati opojni miris prve čovječje spoznaje svoga vlastitoga bića i spola... A stade i istina navaljivati na mene. Ona mi je šaptala u uha: tvoja božica je puka metresa i priležnica grešna i do kostiju iskvarena mekoputna starca! Oh, ja sam obim dlanovima zatisnuo uha svoja i odrinuo taj dobar duh da mi ne pomućuje slasti prve spoznaje grijeha i otrova. Ona mi je to isto razastrla pred očima mojima. Oh, ja sam zaklopio vjeđe da ne vidim ništa, ništa! Izdiri, istino, ispred mojih očiju! Izdiri, nesretnice!

Vratit ću se na svoju rečenicu iz uvoda u kojoj sam nekoliko puta mijenjala glagol zato što izborom nisam bila zadovoljna. Evo je skraćene: *Ta je tvrdnja u skladu s uvodnom rečenicom Rječnika*. U prvaj je inačici ta rečenica glasila: *Ta se tvrdnja poklapa s uvodnom rečenicom Rječnika*. Malo mi je zasmetalo *poklapanje*, pa sam napisala: *Ta se tvrdnja podudara s uvodnom rečenicom Rječnika*. Ne posve zadovoljna rješenjem pogledala sam u spomenuti *Rječnik sinonima* – (natuknicu *podudarati se*) i vidjela da se nudi još cijeli niz glagola sinonimnih glagolu *podudarati se*: *slagati se, koincidirati, poklapati se, preklapati se, biti isti, odgovarati (jedno drugomu), biti u vezi, biti povezan, biti suglasan*. Pokušala sam uspostaviti sve te rečenice:

Ta se tvrdnja slaže s uvodnom rečenicom Rječnika.

Ta tvrdnja koincidira s uvodnom rečenicom Rječnika.

Ta se tvrdnja preklapa s uvodnom rečenicom Rječnika.

Ta je tvrdnja ista kao i uvodna rečenica Rječnika.

Ta tvrdnja odgovara uvodnoj rečenici Rječnika.

Ta je tvrdnja u vezi s uvodnom rečenicom Rječnika.

Ta je tvrdnja povezana s uvodnom rečenicom Rječnika.

Ta je tvrdnja suglasna s uvodnom rečenicom Rječnika.

Od svih ponuđenih glagola možda bih u navedenom kontekstu, osim glagola *poklapati se* i *podudarati se*, posegnula još samo za glagolom *slagati se*. Nijedan od drugih glagola ne označuje baš ono što sam željela izreći. Na kraju sam se odlučila za izraz *biti u skladu s* jer mi se učinio najprimjerenijim kontekstu. *Ista* se misao može izreći drugim riječima, drukčije, ali u tome se krije i zamka bliskoznačnosti – nisu sve riječi jednako precizne ili pak prikladne za svaki kontekst. Također treba imati u vidu da se ne upotrebljavaju sve riječi jednako često jedna uz drugu – neke su bolji, a neke lošiji susjedi. Primjerice, *očekivanja* mogu bili i *mala*, i *niska*, i *velika*, i *visoka*, ali *nade* ne mogu biti *niske* ni *visoke*.

Evo još jednoga aktualnog primjera.

Ovoga ljeta kiše su stvarale silne probleme u svim dijelovima zemlje (*države, Hrvatske*), pa su napisane i mnoge nespretne rečenice o kiši i njezinim posljedicama. Evo primjera nepreciznoga izbora riječi: *Došlo je do značajnoga oštećenja vodovodnih cijevi*. Zanimarito ćemo činjenicu da bi ta rečenica zapravo trebala glasiti *Jako su oštećene vodovodne cijevi*. i komentirati odabir pridjeva *značajan* uz imenicu *oštećenje*. Autor je vjerojatno želio reći da je oštećenje bilo *veliko*, možda čak i *znatno*, *poprilično*, ali izbor riječi *značajno* nikako nije dobar uz imenicu *oštećenje* jer nosi pozitivne konotacije (*važan, vrijedan, znamenit...*), a osim toga riječ je o pridjevu koji rubno pripada standardnom jeziku (ne preporučuje se u biranijemu stilu), pa bi ga i s toga razloga bilo bolje zamijeniti kojim drugim pridjevom.

znáčáján *prid.* 1. *v.* bitan, ključan, važan 2. *v.* znatan
znátán *prid.* 1. koji nije zanemarive važnost [*znatne pogreške*] 2. koji nije zanemarivo malen [*~ iznos novca; znatna količina*]; *Sin.* (značajan); *Ant.* neznan

(iz *Školskoga rječnika hrvatskoga jezika*)

Evo još jednoga primjera povezanoga s vremenskim prilikama i neprilikama: *Palo je 86 litara kiše, što je neprimjereno za ovo doba godine.* Autor je vjerojatno želio reći da su tolike oborine *neuobičajene, neočekivane* za to doba godine. Prilog *neprimjereno* znači i *neprikladno, nepogodno, neskladno*. Možda je prilog *nepogodno* naveo autora zbog tvorbene veze s *nepogodom* (*bura, neprilika, nevirijeme*) da upotrijebi prilog *neprimjereno* koji je bliskoznačan tomu prilogu.

neprimjeren *prid.* koji nije u skladu s određenim propisima, uvjetima ili mogućnostima [*neprimjerena kazna*]; *ant.* primjeren
neuobičajen *prid.* koji nije običan ili očekivan [*neuobičajena slučaj*]; *sin.* rijedak; *ant.* čest, nerijedak, uobičajen
nēpogodan *prid.* koji ne pogoduje, koji nije po volji komu ili čemu, koji ne odgovara čijim željama ili očekivanjima [*nepogodno mjesto*]; *sin.* nepovoljan; *ant.* pogodan, povoljan

(iz *Školskoga rječnika hrvatskoga jezika*)

Mnogi se učenici često služe nizanjem bliskoznačnica kako bi dodatno pojasnili ono što žele izreći, ali i da bi ponavljanjem jedine činjenice koju znaju (izrečene drugim riječima) dobili na vremenu pri odgovaranju: *Sin je bio razmetan, nije znao kako s novcem, mnogo je trošio, bio je rasipan i rastrošan...* To stvara i pleonastičko-tautološke spojeve, koji su katkad nepotrebni, a katkad mogu biti i stilska osobitost – sve ovisi o tome u kojemu su funkcionalnome stilu ili u kojoj prigodi upotrijebljeni. Primjer *Govorila je piskavim, siktavim, vrištavim glasom.* može se opravdati stilskim razlozima – takvi su nizovi vrlo česti u književnomjetničkom funkcionalnom stilu, ali u drugim stilovima, posebno u znanstvenome i administrativnome funkcionalnom stilu, takva uporaba nije funkcionalna: *Ta nepoznanica, nejasnoća morat će se razriješiti na sljedećem zasjedanju. Važno je istaknuti i naglasiti...*

Često se može primijetiti da, kad pišemo ili govorimo, rabimo samo najobičniju, najčešću riječ za neki sadržaj iako bi se taj sadržaj mogao izraziti na nekoliko načina. Kad se piše o nekoj temi, često se ponavljaju riječi, posebice one ključne za temu. Sinonimi omogućuju razigranije izražavanje i obogaćuju tekst (u književnomjetničkom, razgovornome i dijelu publicističkoga stila), ali uvijek treba imati u vidu već naznačenu opasnost od pogrešnoga izbora riječi i, nadalje, činjenicu

da se to ne odnosi na sve funkcionalne stilove, npr. u znanstvenome stilu izrazito je nepoželjna uporaba sinonimnih naziva. Opet ću uzeti vlastite rečenice za primjer: prethodni ulomak o kiši. Za tu atmosfersku pojavu upotrijebila sam riječ *oborina* da bih izbjegla ponavljanje riječi *kiša* iz ogleadne rečenice (a u ovoj sam rečenici pak upotrijebila i izraz *atmosferska pojava*). Tekst je mogao glasiti: *Palo je 86 litara kiše, što je neprimjereno za ovo doba. Autor je vjerojatno želio reći da su tolike kiše neuobičajene za to doba.*

Sinonimija se katkad proširuje na odnos hiponimije i hiperonimije jer hiperonimi i hiponimi često postaju kontekstni sinonimi (*romanopisac, pisac, autor*). To se često događa u učeničkim sastavcima: kad ne znaju kojoj književnoj vrsti pripada koje književno djelo, učenici posežu za riječima: *djelo, ostvaraj* (ovo je još i poetski). To nije loša odluka, ali samo ako se ipak ne traži specifično poznavanje vrste – roman, drama, zbirka pjesama... Isto se događa i s izborom riječi za apoziciju kojemu imenu: *pisac* (najčešće), *autor* (pokriva najšire značenje), a moglo bi se reći: *književnik* (pokriva najšire značenje), *romanopisac, pjesnik, dramatičar, esejist, biograf*; izbor riječi *škrabalo, piskaralo* nosi i podrugljivu konotaciju i teško da će one biti uporabljive u učeničkim sastavcima o književnicima koji se obrađuju na nastavi.

.....
 Glagol *pričati* često se pogrešno upotrebljava umjesto glagola *govoriti* i *razgovarati*, a njihova se značenja ne poklapaju u svim kontekstima. Tako čujemo: *On priča engleski.; Pričala sam s njom.*, a trebalo bi: *On govori engleski.; Razgovarala sam s njom.*
 .....

Odabir riječi kao mogućnost kvalitetnijega izražavanja u nekim je primjerima doveo do prevladavanja jedne riječi nad drugima, pa i u onim značenjima u kojima norma ne preporučuje tu uporabu. Dobar je primjer glagol *pričati*. Taj je glagol zamijenio glagole *govoriti* i *razgovarati*, a njihova se značenja ne poklapaju u svim kontekstima. Tako čujemo: *On priča engleski., Pričala sam s njom.*, a trebalo bi: *On govori engleski., Razgovarala sam s njom.* U *Rječniku sinonima* za glagol *pričati* navedeni su sinonimi: *pripovijedati, kazivati, govoriti*, u *Enciklopedijskome rječniku* samo *pripovijedati*, a

Školski rječnik hrvatskoga jezika uz natuknicu *pričati* navodi istoznačnicu *pripovijedati*, a u značenjima koja odgovaraju glagolima *govoriti* i *razgovarati* upućuje se na njih kao na normativno bolji izbor. Sličnih je primjera mnogo. Oni pokazuju siromašenje jezika i ograničavanje na samo jednu riječ, često i normativno lošiju, a upravo sinonimija nudi raznolikost. Služeći se različitim riječima za isti sadržaj možete 'obojiti' svoj tekst onako kako to nitko prije nije učinio. Stoga na kraju donosim i savjet:

Služite se sinonimima kako biste izbjegli dosadno ponavljanje, ali pazite da sinonime ne zamjenjujete mehanički. Treba imati na umu da sinonimija pripada književnomjetničkomu i razgovornomu funkcionalnom stilu, a treba je izbjegavati u administrativnome i znanstvenome funkcionalnom stilu, posebno u nazivlju te u informativnome žanru publicističkoga stila.